

Studiul lui Gusztáv Molnár „*Chestiunea transilvană*” apărut în **Magyar Kisebbség** abordează „problema transilvană” din prisma teoriei huntingtoniene a civilizațiilor, făcând totodată referiri la integrarea europeană și euro-atlantică, precum și la problematica, în prima fază, teoretică a statului-națiune și a statutului său la acest sfârșit de secol. Unul din meritele acestui text este de a deschide o reflecție asupra modernizării și structurării statului român pe o bază care nu este etnică, ci teritorială, regională. Gusztáv Molnár se detașează astfel de discursul predominant în rîndul elitelor române — în majoritate atașate modelului statului-națiune unitar, centralizat — dar și de cel al elitelor maghiare din Transilvania, care iau în considerare, în mare parte, reforma structurilor naționale pe o bază etnică, vizînd autonomia culturală, sau chiar teritorială în regiunile secuilor, a minorității maghiare.

În ceea ce mă privește, mă alătur lui Gusztáv Molnár în privința a numeroase puncte. Este cazul mai ales, al importanței, după părerea mea, observații legate de dificultatea maghiarilor din Transilvania de a-și privi în față identitatea, dificultate ce reiese din căutarea unei Ungarii ideale, națiune-mamă generoasă, imagine care ocultează realitățile sociale și politice de cealaltă parte a frontierei, sau, chiar căutarea României spirituale tolerante (căutare prezentă la unii intelectuali maghiari — vezi nota 47 la textul lui Gusztáv Molnár). Or, împotriva acestor proiecții ideale, Gusztáv Molnár propune ca soluție la problema transilvană reabilitarea teritoriului, mai exact a unui teritoriu, a unei regiuni — Transilvania — ca suport al unei politici care ar cuprinde locuitorii acestui spațiu, depășind astfel diferențele lor etnice, culturale, etc. Nu este vorba de reînvierea Transilvaniei dintre cele două războaie, ci de un demers care se sprijină pe constatarea deconstrucției postmoderne a statului-națiune. Acest demers mi s-a părut că se îndreaptă în sensul bun.

Rezervele mele sînt de două tipuri. Pe de o parte, contrar lui Gusztáv Molnár, sînt puțin convinsă că teoria huntingtoniană a civilizațiilor ar fi cheia universală care permite înțelegerea prezentului și descifrarea viitorului. Fără îndoială, civilizațiile există chiar dacă cele „șapte sau opt” civilizații identificate prin referințe esențialmente religioase au, după Huntington, un contur destul de vag și suferă de un insuficient travaliu de conceptualizare. Dar sînt ele oare actori politici? Dacă importanța crescută a culturalului este una din caracteristicile evoluției lumii contemporane, ea nu este totuși singura. Fragmentarea culturală însoțește globalizarea. Economia, dar și politica, joacă un rol mai important poate decît culturalul, în integrarea regională, de exemplu. Observ că Uniunea Europeană proiectată să grupeze țările creștinătății occidentale, a integrat deja Grecia ortodoxă, și s-ar putea deschide în fața unui Cipru împărțit între ortodoxie și islamism, dar și „noilor democrații” ale Europei Centrale. Cazul Turciei este particular, aici intervenind într-adevăr culturalul, identitatea musulmană. În ce privește NATO, acesta cuprinde atît Grecia cît și Turcia.

Cred astfel că lărgirea structurilor europene și euro-atlantice nu este regizată de considerente de ordin civilizațional, chiar dacă și acestea pot interveni. Dar motivele economice, politice, geopolitice influențează mai mult acest proces. Exemplul Slovaciei este revelator în acest sens, ea făcînd parte din același ansamblu „civilizațional” central-european și fiind cu toate acestea ținută la distanță de NATO și Uniunea Europeană din motive politice, legate de insuficiențele democrației sale. Alegerea celor trei țări central-europene pentru primul val al lărgirii NATO a fost o alegere americană. Statele Unite au fost cele care s-au opus cererii formulate de mai multe diplomații occidentale de a integra în același moment și România și Slovenia. Au jucat un rol aici și considerații de natură economică, printre altele;

costul lărgirii, mai scăzut pentru trei țări decît ar fi fost pentru cinci, a influențat administrația Clinton, care vroia să îndepărteze spectrul unui conflict cu propriul său Senat, chemat să ratifice lărgirea și să-și dea acordul pentru noile cheltuieli impuse de deschiderea NATO spre Est.

Ca și Huntington, Gusztáv Molnár acordă civilizației rolul decisiv în explicarea lărgirii structurilor euro-atlantice și europene, insistînd asupra diferenței dintre modernizare și occidentalizare. El consideră că, prin decizia elitelor politice, se poate moderniza o țară cu rezultate concrete la sfîrșitul cîtorva decenii, dar că este, în schimb, mult mai dificilă occidentalizarea unei țări care nu aparține dintru început civilizației occidentale, fiindcă acest lucru ar presupune o mutație de civilizație, posibilă eventual după un contact neîntreput de mai multe secole cu Occidentul, fără a fi totuși o certitudine.

Dacă subscriu distincției occidentalizare/modernizare, nu cred totuși în scenariul huntingtonian al Occidentului contra restului lumii. Modernizarea unei societăți non-occidentale nu se întoarce în mod necesar, invariabil împotriva Occidentului. Dacă cred, alături de Gusztáv Molnár, că occidentalizarea este mult mai dificilă decît modernizarea, am în schimb cîteva rezerve față de reificarea Occidentului și a civilizației sale, viziune care dezvăluie o percepție esențialistă a civilizațiilor. Conceptul de Occident mi se pare că este o construcție intelectuală și politică modernă care nu acoperă o realitate compactă și omogenă. Dimpotrivă, Occidentul apare ca o realitate complexă, în mișcare, care împărtășește tendințe de evoluție și de valori. Huntington însuși recunoștea existența în sînul civilizației occidentale a două subdiviziuni: civilizațiile nord-americană și europeană. Dar diferențe există chiar în interiorul civilizațiilor europene. Individualismul este mult mai înrădăcinat în societățile nord-europene decît în Italia de Sud, de exemplu. Relațiile dintre stat și biserică au evoluat de-a lungul timpului, în sensul laicizării societăților, și continuă să prezinte diferențe distingîndu-se statele laice — mai ales Franța unde se insistă pe separarea netă dintre stat și biserică — de celelalte. Pentru țări central și est-europene ca România sau Ungaria, occidentalizarea nu mai are astăzi aceeași semnificație ca în secolul XIX. „*Polgárosodás*” din acea epocă făcea trimitere la „*polgár*”. Ori „*polgár*”-ul occidental al secolului XIX, burghezul-cetățean, nu mai există în societățile de masă vest-europene, depolitizate, ale sfîrșitului de secol XX.

A spune că Occidentul se schimbă, că nu este omogen, nu înseamnă negarea existenței tendințelor grele, revelînd durata lungă, a „timpului imobil”, după formula lui Braudel. Nu înseamnă respingerea centralității anumitor valori — respectul față de individ mai ales, — care dă sens acestei categorii. În anumite cazuri aceste valori sînt rodul unei evoluții organice, iar în alte cazuri rezultatul unui proces de difuziune și de apropiere. Difuziunea anumitor valori occidentale se succede în societățile non-occidentale central și est-europene în favoarea intensificării legăturilor și relațiilor cu Vestul, de la prăbușirea regimurilor comuniste în 1989. Deci, eu văd această apropiere între Vest și „noile democrații” ca pe un proces de lungă durată. Continentul european este fără îndoială marcat de diversitatea culturilor — Jenő Szűcs¹ vorbea de „trei Europe”, însă delimitările civilizaționale dintre Occident și restul continentului nu sînt atît de nete. Am fi mai mult confrunțați cu o hartă în trepte, cu țări mai mult occidentalizate și altele mai puțin, iar în interiorul statelor, cu regiuni mai dezvoltate și cu altele mai puțin dezvoltate. Ungaria este cu siguranță mai occidentalizată decît România; totuși nu văd o ruptură civilizațională între Ungaria și România, în ciuda unor diferențe reale. Transilvania, la rîndul ei, este mai occidentalizată decît Vechiul Regat. Amprenta trecutului — dominația habsburgică și integrarea în Dubla Monarhie mai apoi — este în mod sigur prezentă atît în arhitectură cît și în mentalitate, și determină particularitatea acestei regiuni. Dar putem vorbi astăzi de o fractură civilizațională între Transilvania și Vechiul Regat? Dacă demersul de tip „*Nation Building*” început după 1918 n-a avut un succes total — lucrarea Irinei Livezeanu² despre debutul acestei perioade este interesantă în această privință —, a indus oricum schimbări profunde ducînd la o omogenizare, desigur, foarte imperfectă, a

teritoriului național român. De exemplu, industrializarea masivă din anii 1960 a modificat structura etnică și socială a orașelor transilvane. Transilvania a „asimilat” o parte din populația Moldovei și a Valahiei instalată aici. Totodată, s-a schimbat și ea.

Or, cred că abordarea în termeni de „clash” [ciocnirea, n.t.] al civilizațiilor are tendința de a absolutiza diferențele culturale, în timp ce evoluția în curs pe continentul european le relativizează câte puțin, multiplicând formele de integrare. NATO a acordat un statut special Rusiei și Ucrainei, și, din motive evidente, ea este prezentă mai mult în Bosnia decât în țările central-europene.

Cu toate acestea observ că Gusztáv Molnár este mai flexibil decât Huntington în ce privește problema occidentalizării. Cu câteva excepții (Mexicul mai ales), Huntington apreciază că posibilitatea de a occidentaliza țările non-occidentale este foarte slabă de vreme ce, spune el, tot ceea ce determină specificitatea Occidentului există deja dinainte de iluminism și începutul modernizării. Gusztáv Molnár lasă deschisă, din partea sa, poarta „occidentalizării”. El crede în capacitatea Transilvaniei „mitteleuropene” de a integra în mod simbolic România în Europa Centrală și deci în Europa, și de a scăpa astfel de Europa de Sud-Est. El justifică această distanță luată față de Huntington prin interesul său pentru „geopolitica internă”, mai sensibilă decât „marea geopolitică” la problematica „limes-ului” (hotar n. trad.) — pentru a relua numele dat de Gusztáv Molnár cercului de intelectuali maghiari din Transilvania, pe care l-a organizat în anii 80.

A doua rezervă privește adaptabilitatea modelului britanic al „devoluției” la contextul transilvan. Să nu uităm că nici Scoția nici Țara Galilor nu au făcut obiectul unei rivalități între state. În cele două cazuri, identitatea regională a locuitorilor nu a fost concurată de identitatea etnică. Nu este cazul Transilvaniei, disputată de ideologii naționale maghiare și române, chiar dacă Ungaria nu mai formulează pretenții teritoriale asupra Transilvaniei. Aici, identitatea etnică învinge identitatea regională sau identificarea cu statul. De fapt, statul român este un stat fragil și elitele sale se mai îndoiesc pe undeva de legitimitatea sa. Integrarea verticală a societății (separarea elite/societate este sensibilă), cât și integrarea orizontală (cea a minorităților mai ales) rămân incomplete. Or, pentru ca descentralizarea să funcționeze, ar trebui ca statul să aibă mai multă legitimitate, de o parte, iar de altă parte, ca identitatea etnică să nu se manifeste atât de puternic: locuitorii din Transilvania ar trebui să se simtă mai întâi transilvani, înainte de a se identifica ca etnici români sau maghiari (germanii rămân astăzi, din păcate, prea puțin numeroși, pentru a putea influența acest proces).

În mod cert, particularitatea Transilvaniei în corpul național român este reală și o identificare regională există. Rezultatele alegerilor, evocate pe drept de Gusztáv Molnár, relevă un decalaj al dezvoltării între această provincie și Vechiul Regat. Dar aș adăuga faptul că ele dezvăluie în egală măsură greutatea votului etnic: într-adevăr în Transilvania PUNR adună cel mai mare număr de voturi, chiar dacă cunoaște o prăbușire a popularității sale începând cu 1996. La fel, tot aici își are rădăcinile aripa naționalistă a Partidului Național Țărănesc.

Aș spune că momentul instituționalizării acestui particularism regional în structurile statului mi se pare încă destul de îndepărtat. Dar să admitem ipoteza în care Bucureștiul și elitele românești ar fi gata să se împace cu ideea descentralizării și a instituirii unui parlament transilvan. În acest caz, nu ar fi oare acest parlament inevitabil confruntat cu unele din problemele — inscripții bilingve, învățămînt în limba maghiară etc. — care suscită deja patriotice lupte oratorice în Parlamentul de la București? Cu atât mai mult cu cât maghiarii nu ar mai reprezenta 7%, ci de trei ori pe atât. În această privință Gusztáv Molnár nu ne dă prea multe detalii. Date fiind aceste lucruri, nu cred că românii sînt gata astăzi să accepte o astfel de descentralizare, după cum nu cred nici ca maghiarii să fie dispuși să renunțe la revendicările lor de autonomie etnică, în favoarea unei autonomii regionale mai mari.

În schimb, pe viitor, sistemul descentralizării nu apare ca imposibil, deși numai în anumite condiții. Avansarea integrării României în structurile occidentale ar putea dedramatiza și depasiona problema statului-națiune în ochii românilor. Cu atât mai mult cu cât integrarea presupune renunțarea la părți întregi din suveranitatea națională. Ea impune în egală măsură o democratizare a societății, mai ales în direcția unei descentralizări mai pronunțate. Democratizarea înseamnă de asemenea, pentru cetățenii români, recunoașterea faptului că statul nu le aparține în exclusivitate, concetățenii maghiari, la fel ca și românii, sînt la ei acasă în Transilvania și trebuie să beneficieze în consecință de drepturi culturale și lingvistice generoase și de anumite forme de autonomie. Problema autonomiei teritoriale pentru secui mi se pare mai delicată, dar cred că o descentralizare reală ar putea lărgi considerabil cîmpul de manevră al elitelor locale și regionale, fie ele românești sau maghiare. Negocierea cu maghiarii și deschiderea statului român în fața acestei minorități ar consolida fidelitatea acesteia față de stat. La rîndul lor, maghiarii ar trebui să accepte ideea că nu pot să prospere în Transilvania fără să dialogheze cu românii, doar izolîndu-se în ghettouri și glorificîndu-și trecutul. Trebuie timp pentru un asemenea proces despre care face totuși dovadă prezența UDMR la guvernare. Oamenii politici pe care îi vizează Gusztáv Molnár pot într-adevăr să accelereze sau din contra să întîrzie mișcarea. Esențial, mi se pare, este de a se ajunge la o anumită încredere reciprocă necesară pentru a putea duce la bun sfîrșit un proiect de descentralizare.

Studiul lui Gusztáv Molnár are marea virtute de a elibera reflecția asupra reformei statului din perimetrul înfruntării româno-maghiare. Acest demers, fondat pe teritoriu, ar trebui să constituie sursă de inspirație, putînd să adune în același timp reprezentanți ai majorității și ai minorității în jurul cîtorva puncte de consens, mai ales decalajul dezvoltării între Transilvania și Vechiul Regat sau voința de integrare europeană. Pe lîngă modelul britanic de devoluție, care nu ia în considerare dimensiunea etnică, foarte prezentă în Transilvania, modelul belgian, care distinge comunități teritoriale și comunități lingvistice, ar putea în egală măsură servi ca punct de plecare în reflecția asupra structurării statului român. Ar fi evident vorba de o sursă de inspirație și nu de un model de copiat.

Cred, ca și Gusztáv Molnár, că trebuie privilegiată dimensiunea teritorială, regională pentru a reforma și moderniza statul român. Dar nu cred că se poate lăsa în întregime la o parte aspectul etnic al „problemei transilvane”. Nu încă.

NOTE

1. Jenő Szűcs, **Cele trei Europe**, Paris, L. Harmattan 1985.
2. Irina Livezeanu, **Cultural Politics in Greater Romania, Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930**, New York, Cornell University Press, 1995.

Traducere de Izabella Gidró

*

*Antonela CAPELLE-POGĂCEAN (n.1968), absolventă a Facultății de Filologie a Universității Babeș-Bolyai, Cluj, este doctorandă la Institutul de Științe Politice din Paris, titlul tezei de doctorat fiind **Reprezentarea națiunii la intelectualii maghiari (din Ungaria și România) și români după 1989**. Este autoare a numeroase studii și articole referitoare la relațiile româno-maghiare.*